

הסוגייה ורמב"ם

גמרא כתובות מ"ט.

מתני':

האב אינו חייב במזונות בתו

זה מדרש דרש רבי אלעזר בן עזריה לפני חכמים בכרם ביבנה 'הבנים יירשו והבנות יזונו' - מה הבנים אינן יורשין אלא לאחר מיתת האב אף הבנות אינן ניזונות אלא לאחר מיתת אביהן.

גמ':

במזונות בתו הוא דאינו חייב הא במזונות בנו חייב

בתו נמי

חובה הוא דליכא הא מצוה איכא

מני מתניתין לא רבי מאיר לא רבי יהודה ולא רבי יוחנן בן ברוקא.

דתניא

מצוה לזון את הבנות קל וחומר לבנים דעסקי בתורה דברי רבי מאיר

רבי יהודה אומר מצוה לזון את הבנים וקל וחומר לבנות משום זילותא

ר' יוחנן בן ברוקא אומר חובה לזון את הבנות לאחר מיתת אביהן אבל בחיי אביהן אלו ואלו אינן ניזונין.

מני מתניתין

אי רבי מאיר הא אמר בנים מצוה

אי רבי יהודה הא אמר בנים נמי מצוה

אי רבי יוחנן בן ברוקא אפי' מצוה נמי ליכא.

איבעית אימא רבי מאיר איבעית אימא ר' יהודה איבעית אימא רבי יוחנן בן ברוקא.

איבעית אימא ר' מאיר והכי קאמר האב אינו חייב במזונות בתו והוא הדין לבנו הא מצוה בבתו איכא קל וחומר

לבנים והאי דקתני בתו הא קמ"ל גמרא (מ"ט): דאפילו בתו חובה הוא דליכא הא מצוה איכא.

ואיבעית אימא ר' יהודה והכי קאמר האב אינו חייב במזונות בתו וכל שכן לבנו הא מצוה בבנו איכא וקל וחומר

לבנות והא דקתני בתו הא קא משמע לן דאפילו בתו חובה ליכא.

ואיבעית אימא ר' יוחנן בן ברוקא והכי קאמר אינו חייב במזונות בתו והוא הדין לבנו והוא הדין דאפילו מצוה נמי

ליכא ואידי דבנות לאחר מיתת אביהן חובה תנא נמי אינו חייב.

אמר רבי אילעא אמר ריש לקיש משום רבי יהודה בר חנינא באושא התקינו שיהא אדם זן את בניו ואת בנותיו

כשהן קטנים

איבעיא להו הלכתא כוותיה או אין הלכתא כוותיה

תא שמע

כי הוה אתו לקמיה דרב יהודה אמר להו יארוד ילדה ואבני מתא שדיא.

כי הוה אתו לקמיה דרב חסדא אמר להו כפו ליה אסיטא בצבורא וליקום ולימא עורבא בעי בניה וההוא גברא

לא בעי בניה

ועורבא בעי בניה והכתיב {תהלים קמ"ז:ט'} לבני עורב אשר יקראו

לא קשיא הא בחיורי הא באוכמי.

כי הוה אתי לקמיה דרבא אמר ליה ניחא לך דמיתזני בניך מצדקה.

ולא אמרן אלא דלא אמיד אבל אמיד כפינן ליה על כרחיה כי הא דרבא כפייה לרב נתן בר אמי ואפיק מיניה ד'

מאה זוזי לצדקה.

רש"י כתובות מ"ט:

תא שמע – דלית הלכתא כוותיה אלא מימר אמרינן ליה ואולי יכלכלם ויזון אבל מיכף לא כייפינן.

תוספתא כתובות ד ח

מצוה לזון את הבנות ואין צריך לומר את הבנים ר' יוחנן בן ברוקה אומר חובה לזון את הבנות.

ירושלמי כתובות ד:ח'

(ב) הלכה: האב אינו חייב במזונות בתו כול'.
מצוה לזון את הבנות אין צריך לומר את הבנים.
רבי יוחנן בן ברוקה אומר. מצוה לזון את הבנות.
אית תנאי תנאי. הבנים עיקר. ואית תנאי תנאי. הבנות עיקר.
מאן דמר. הבנים עיקר. לתלמוד תורה. ומאן דמר. הבנות עיקר. שלא יצאו לתרבות רעה.
(ג) רבי שמעון בן לקיש בשם רבי יהודה בן חנניה. נמנו באושה שיהא אדם זן את בניו קטנים.
אמר רבי יוחנן. יודעין אנו מי היה במניין.
עוקבא אקא לגבי רבי יוחנן. אמר ליה. עוקבא. זון בניך.
אמר ליה. מן מרי.
אמר ליה. עוקבא רשיעא. זון בניך.
אמר רבי עולה. מתניתא אמרה כן שיהא אדם זן את בניו קטנים. דתנינן תמן. אם היתה מניקה פוחתין לה ממעשה ידיה ומוסיפין לה על מזונותיה.

תוספתא כפשוטה כתובות ד'

(ח) 29-30. מצוה לזון את הבנות ואין צריך לומר את הבנים. ר' יוחנן בן ברוקה אומר חובה לזון את הבנות. וכה"ב בירושלמי פ"ד רה"ח, כ"ח ע"ד. ולפי פשוטה חולק ר' יוחנן בן ברוקה על משנתנו פ"ד מ"ו: האב אינו חייב במזונות בתו. זה מדרש דרש ר' אלעזר בן עזריה וכו', הבנים יירשו והבנות יזונו, מה הבנים אינן יורשין אלא לאחר מיתת האב, אף הבנות אינן ניזונות אלא לאחר מיתת אביהן. ור' יוחנן ב"ב אינו דורש לשון **הכתובה ומפרש את לשונה כפשוטה** (פ"ד מ"א): בן נקבן דיהוין ליכי מינאי יהוין יתבן בביתי ומתזנן מנכסי עד דיתנסבן לגברין. והכוונה בין בחיי האב בין במותו. ור' אלעזר בן עזריה הוא שעשה כתובה מדרש, עיין בירושלמי במקומו.
אבל בבבלי מ"ט א': דתניא מצוה לזון את הבנות, קל וחומר לבנים (דעסקי בתורה) דברי ר' מאיר. ר' יהודה אומר מצוה לזון את הבנים וקל וחומר לבנות (משום זילותא). ר' יוחנן בן ברוקה אומר חובה לזון את הבנות **לאחר מיתת אביהן**, אבל בחיי אביהן אלו ואלו אינן ניזונין. וכבר ראה בהגהות יפה עינים מ"ט א' שהירושלמי חולק על הבבלי.

משנה כתובות ס"ד:

... ואם היתה מניקה פוחתין לה ממעשה ידיה ומוסיפין לה על מזונותיה

גמרא כתובות ס"ה:

ואם היתה מניקה.
דרש רבי עולא רבה אפיתחא דבי נשיאה אע"פ שאמרו אין אדם זן את בניו ובנותיו כשהן קטנים אבל זן קטני קטנים.
עד כמה עד בן שש כדרב אסי דאמר רב אסי קטן בן שש יוצא בעירוב אמו.
ממאי מדקתני היתה מניקה פוחתין לה ממעשה ידיה ומוסיפין לה על מזונותיה מ"ט לאו משום דבעי למיכל בהדה ודלמא משום דחולה היא.
אם כן ליתני אם היתה חולה מאי אם היתה מניקה
ודלמא הא קא משמע לן דסתם מניקות חולות נינהו

רמב"ם הלכות אישות י"ב

(יד) כשם שאדם חייב במזונות אשתו, כך הוא חייב במזונות בניו ובנותיו הקטנים עד שיהיו בני שש שנים. מכאן ואילך, מאכילן עד שיגדילו **כתקנת חכמים**. ואם לא רצה, גוערין בו ומכלימין אותו ופוצרין בו. אם לא רצה, מכריזין עליו בציבור ואומרין, פלוני אכזרי הוא ואינו רוצה לזון בניו, והרי הוא פחות מעוף טמא שהוא זן את אפרוחיו. ואין כופין אותו לזונם אחר שש:
(טו) במה דברים אמורים, באיש שאינו אמוד, ואין ידוע אם הוא ראוי ליתן צדקה או אינו ראוי. אבל אם היה אמוד שיש לו ממון הראוי ליתן ממנו צדקה המספקת להן, מוציאין ממנו בעל כרחו משום צדקה, וזנין אותן עד שיגדילו:

רמב"ם אישות כ"א

(יז) הגרושה אין לה מזונות אף על פי שהיא מניקה את בנו, אבל נותן לה יתר על שכרה דברים שהקטן צריך להן מכסות ומאכל ומשקה וסיכה וכיוצא בה. אבל המעוברת אין לה כלום:
שלמו חדשיו וגמלתו, אם רצת המגורשת שיהיה בנה אצלה, אין מפרישין אותו ממנה עד שיהיה בן שש שנים גמורות, אלא כופין את אביו ונותן לו מזונות והוא אצל אמו. **ואחר שש שנים יש לאב לומר, אם הוא אצלי, אתן לו מזונות, ואם הוא אצל אמו, איני נותן לו כלום. והבת אצל אמה לעולם, ואפילו לאחר שש:**
(יח) כיצד, היה האב ראוי לצדקה, מוציאין ממנו הראוי לו בעל כרחו, וזנין אותה והיא אצל אמה. ואפילו נישאת האם לאחר, בתה אצלה, ואביה זן אותה משום צדקה, עד שימות האב ותיזון מנכסיו אחר מותו בתנאי כתובה והיא אצל אמה. אם לא רצת האם שיהיו בניה אצלה אחר שגמלתן, אחד זכרים ואחד נקבות, הרשות בידה, ונותנת אותם לאביהם, או משלכת אותם לקהל אם אין להם אב, והן מטפלין בהן:

רמב"ם מתנות עניים ז'

(ג) עני שהוא קרובו קודם לכל אדם, ועניי ביתו קודמין לעניי עירו, ועניי עירו קודמין לעניי עיר אחרת, שנאמר "לאחריך לענייך ולאביונך בארצך"

קטני קטנים

עירובין פב, א - ב

אמר רב אסי: קטן בן שש יוצא בעירוב אמו.
מיתבי: קטן שצריך לאמו - יוצא בעירוב אמו, ושאין צריך לאמו - אין יוצא בעירוב אמו.
ותנן נמי גבי סוכה כי האי גוונא: קטן שאין צריך לאמו - חייב בסוכה.
והוינן בה: ואיזהו קטן שאין צריך לאמו? - אמרי דבי רבי ינאי: כל שנפנה ואין אמו מקנחתו. רבי שמעון בן לקיש אמר: כל שניעור ואינו קורא אימא.
אימא סלקא דעתך? גדולים נמי קרו! -
אלא אימא: כל שניעור משנתו ואינו קורא אימא אימא. וכמה - כבר ארבע, כבר חמש! [דף פב עמוד ב]
אמר רב יהושע בריה דרב אידי: כי קאמר רב אסי - כגון שעירב עליו אביו לצפון, ואמו לדרום. דאפילו בר שש נמי, בצוותא דאמיה ניחא ליה.
מיתבי: קטן שצריך לאמו - יוצא בעירוב אמו, עד בן שש.
תיובתא דרב יהושע בר רב אידי! תיובתא.
לימא תיהו תיובתיה דרב אסי? - אמר לך רב אסי: עד ועד בכלל.
לימא תיהו תיובתיה דרבי ינאי וריש לקיש! - לא קשיא; הא - דאיתיה אבוהי במתא, הא - דלא איתיה אבוהי במתא.

גיטין נט, א

מתני'.

... הפעוטות - מקחן מקח וממכרן ממכר במטלטלין.
גמ'.

הפעוטות - מקחן מקח וממכרן ממכר במטלטלין.
ועד כמה? מחוי רב יהודה לרב יצחק בריה: כבר שית, כבר שב.
רב כהנא אמר: כבר שב, כבר תמני.
במתניתא תנא: כבר תשע, כבר עשר.
ולא פליגי, כל חד וחד לפי חורפיה.
וטעמא מאי?
א"ר אבא בר יעקב א"ר יוחנן: משום כדי חייו.

גמרא גיטין ס"ה.

אמר רבא ג' מדות בקטן
צרוז וזורקו אגוז ונטלו זוכה לעצמו ואין זוכה לאחרים וכנגדן בקטנה מתקדשת למיאון.
הפעוטות מקחן וממכרן ממכר במטלטלין וכנגדן בקטנה מתגרשת בקידושי אביה.
הגיעו לעונת נדרים נדריהן נדר והקדשן הקדש וכנגדן בקטנה חולצת ולמכור בכנסי אביו עד שיהא בן עשרים.

רש"י גיטין ס"ה.

הפעוטות – תנן בהניזקין (לעיל דף נט.) דמקחן מקח במטלטלין ופרשי' **כבר שית כבר תמני**.
וכנגדן בקטנה – משהגיעה לימים הללו **משלחה ואינה חוזרת קרינא בה** ומתגרשת בקבלת עצמה אפי' קיבל
בה אביה קידושין ומת ואע"פ שקידושיה קידושין מן התורה.

ספר המקח והממכר לרב האי גאון שער ג

מי הוא המוכר שיתקיים לו המכר ומי הוא אשר לא יתקיים לו המכר שהוא מוכר. תדע שאין המכר מתקיים
אלא ממי שהוא בן דעת ובן דעת זה מתחלק לכמה דרכים במי שהביא סימנים ומי שלא הביא סימנים ומספר
שניו.
הדרך הראשון כל מי שהביא סימנים והוא בן דעת מקחו וממכרו ממכר וזה הוא איש שדברה תורה בו.
אבל מי שאינו בן דעת אין מקחו מקח ואין ממכרו ממכר.
הדרך השני מי שלא הביא סימנים יש בו דברים שנתקיים ממכרו בהם כמו שנפרש על אותו דרך שנפרש
ואותם דברים שנפרש אותם אם שנה אותו דרך אין ממכרו מתקיים בשום דרך בעולם.
הדרך השלישי כל מי שהוא מבן שש שנים ולמטה אין ממכרו ממכר ודינו כדין מי שאינו בן דעת כלל והיינו
דגרסינן אין מעשה קטן כלום ועל כי האי קטן גרסינן דרש רב עולא אפתחא דבי נשיאה אעפ"י שאמרו אין
אדם זן בניו ובנותיו כשהם קטנים אבל זן אותם כשהם קטני קטנים ועד כמה עד בן שש כדר' אסי דא"ר
אסי קטן בן שש יוצא בערוב אמו.
הדרך הרביעי משש שנים ולמעלה דנים בו דין אחד מיום שנשתלמו לו שש שנים לקטן ועד שלש עשר שנים
ויום א' וכן לקטנה משישתלמו לה שש שנים ועד שתים עשרה שנה ויום א' כל הימים שבין אלו הזמנים נקראים
פעוטות מקחן מקח וממכרן ממכר

רמב"ם מכירה כ"ט

(ו) **קטן עד שש שנים אין הקנייתו לאחרים כלום.** ומשש שנים עד שיגדיל, בודקין אותו, אם יודע בטיב משא
ומתן, מקחו מקח וממכרו ממכר ומתנתו מתנה, בין בדבר מרובה בין בדבר מועט, בין מתנת בריא בין מתנת
שכיב מרע. ודבר זה מדברי חכמים, כמו שביארנו, כדי שלא ייבטל ולא ימצא מי שימכור לו ולא יקח ממנו. והכל
במיטלטלין, אבל בקרקע אינו מוכר ולא נתן עד שיגדיל:
(ז) במה דברים אמורים, בקטן שאין לו אפטרופוס, אבל אם היה לו אפטרופוס, אין מעשיו כלום אפילו
במיטלטלין אלא מדעת האפטרופוס, שאם רצה לקיים מקחו וממכרו ומתנותיו במיטלטלין, מקיים:

(ח) בודקין את הקטן לידע אם יודע טיב משא ומתן או אינו יודע עד שיגדיל, לפי שיש שם קטן נבון שהוא יודע והוא בן שבע, ויש אחר שאפילו הוא בן שלש עשרה אינו יודע טיב משא ומתן:

רמב"ן שמות כא, ג

(ג) ויצאה אשתו עמו – כתב רבינו שלמה: וכי מי הכניסה שתצא, אלא מגיד שהקונה עבד עברי חייב במזונות אשתו ובניו. ומדרש חכמים הוא (מכילתא דרבי ישמעאל שמות כ"א:ג'), והכניסו עמה הבנים מכתוב אחר שאמר: ויצא מעמך הוא ובניו עמו (ויקרא כ"ה:מ"א). ולא נתברר לי בדין הזה אם מעשה ידי האשה והבנים לאדון כל הימים אשר יזון אותם. והנראה בעיני שהוא נכנס במקום הבעל, כי **חמלה התורה על האשה והבנים שחיייהם תלויים להם מנגד מצפים לידי הבעל, ועתה שנמכר יאבדו בצרתם**, ולכן צוה את האדון אשר הוא לוקח מעשה ידיו להיות להם במקומו. ואם כן לא יהיה על האדון רק חיוב הבעל בלבד, יקח מעשה ידיהם כאשר יעשה הבעל ויזון ויפרנס, וזהו לשון: ויצאה אשתו עמו – כי היתה אשת העבד עם בעלה כשפחה לאדניו, שהרי מעשה ידי שניהם שלו והוא חייב במזונותם. ... **וכל זה חמלה מאת האלהים עליהם ועל העבד שלא ימות בצער בהיות עמלו בבית נכרי, ובניו ואשתו יהיו נעזבים, ואף על פי שלא היה הוא חייב במזונותם בדין התורה, כמו שמתבאר בתלמוד בכתובות (בבלי כתובות מ"ט), אבל כיון שדרך כל הארץ לפרנס אדם אשתו ובניו הקטנים צוה האל-ברחמינו להיות הקונה כאב רחמן להם. וכונת חכמים בבניו – הבנים והבנות. וראיתי במכילתא: יכול שיהא חייב במזונות ארוסה ושומרת יבם, תלמוד לומר: אשתו – להוציא שומרת יבם שאינה אשתו. עמו – להוציא ארוסה שאינה עמו (מכילתא דרבי ישמעאל שמות כ"א:ג'). וגם זה ראייה לדין שאמרתי, כי אין מנהג הארוסה ושומרת יבם לסמוך על האיש, ולכן לא הטילה התורה מזונותם על האדון, ואפילו אם נתחייבו היבם והארוס לזון אותם מן הדין בזמן הידוע בתלמוד (בבלי כתובות נ"ז), הוא עליו כשאר חובותיו, ולא נתחייב בהן האדון.**

ר"ן (על הרי"ף) כתובות כח, ב

מאי טעמא. מוסיפין על מזונותיה לאו משום בן דבעי למיכל בהדה: יפה לחלב. אלמא משום כן חייב לטפויי לה מזונות ע"כ

ומתוך לשונות הללו נ"ל דכי אמרי' דזן אותם קטני קטנים דוקא בשאמן קיימת ומדין מזונות אמן [נגעו] בה שכיון שהן נגררים אחריה אי אפשר לה להעמיד עצמה שלא תזון אותם אבל בשאין אמם קיימת אינו חייב במזונותיהם וגמרינ נמי דיקא לי הכי דמסייעין לעולא ממתני' מאי סייעתא נימא שאינו חייב לזון אלא זמן הנקתם אלא ודאי דייקין הכי דמדתנא מוסיפין לה על מזונותיה משום דבעי למיכל בהדה אלמא מזונות הבן הנגרר אחריה הרי הן כמזונותיה ומדין מזונות שלה נגעו בה וכיון דמדד' יוסי שמעינן שעד שש הבן נגרר אחר אמו שמעינן שהוא חייב להוסיף על מזונותיה בשבילו עד שיהא בן שש אבל כל שאין אמן קיימת לא מחייב אבל לא ראיתי לראשונים ז"ל שאמרו כן:

רא"ש מסכת כתובות פרק ד סימן יד

... דחייב לזון בניו ובנותיו כשהן קטני קטנים ואפילו יש להם נכסים שנפלו להם מבית אבי אמם פסק רבינו מאיר דחייב לזונם דכיון דתקנת חכמים היא זכו במזונותיהם אפי' יש להם להתפרנס משלהן דומיא דמזונות האשה מדכלל מזונות האשה דקתני ומוסיפין לה על מזונותיה בשביל הקטן אלמא דין אחד להם:

משנה למלך אישות י"ב

(יד) כשם שאדם חייב במזונות אשתו וכו'. מימרא בס"פ אע"פ. וכתב הר"ן וז"ל ונראה לי דכי אמרינן הזן אותם קטני קטנים דוקא כשאמן קיימת ומדין מזונות אמם נגעו בה וכו' אבל כשאין אמן קיימת אינו חייב במזונותיה ע"כ. ומדברי הרא"ש והריב"ש שהביא מרן הב"י ס"ס ע"א בדין הבא על הפנויה שאם מודה שהוא בנו דחייב לזונו מוכח דפליגי עליה דהר"ן וסבירא להו דמזונות בניו לאו מדין מזונות אמם נגעו בה.

ואפשר דאף הר"ן לא להלכה אמרה שהרי כתב בסוף דבריו אבל לא ראיתי לראשונים שאמרו כן ומש"ה הריב"ש לא חש לסברת הר"ן.
(א"ה ומדברי רבינו שכתב כשם שאדם חייב וכו' משמע דס"ל כהר"ן דמזונות בניו מדין מזונות אמם נגעו בה דאל"כ למאי הלכתא אקשינהו לימא חייב אדם לזון את בניו):

שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק א סימן קמג

... דהנה בכתובות דף ס"ד מצינו שמחוייב ליתן להאשה מדין מזונות חד סעודה יתירתא או גם תרתי ותלת לארחי ופרחי שלכאורה תמוה הא אין מחוייב ליתן לה שתחלק לצדקה.
וצריך לומר שכיון שהוא דבר שכל אחד נותן אם מזדמן לו הוא בכלל חיוב מזונותיה דאין יכול לומר לה שתהיה אכזרית ולא תתבייש ולא תתן. וזהו ראייה גדולה להר"ן ס"פ אף על פי שכתב בטעם שזן קטני קטנים שהוא עד שש שנים משום שכיון שהן נגררין אחריה א"א לה להעמיד עצמה שלא תזון אותם ומדין מזונות שלה נגעו בה עיין שם, שהרי חזינן שמחוייב ליתן לה בעד ארחי ופרחי מדין המזונות מטעם שאין יכול לומר לה שתהיה אכזרית ולא תתן כ"ש בבניה שלא יוכל לומר לה שתהיה אכזרית. והוון תרוייהו הא דארחי ופרחי והא דקטני קטנים מחד טעמא. וכן משמע לשון רש"י שם שכתב עד שש צריך סיוע מאמו וכשם שהבעל זן אותה כך זן אותו עמה. וכן הוא להרא"ש בשם ר' מאיר /כתובות/ בדף מ"ט שפסק שאפילו יש להם נכסים שנפלו מבית אבי אמם חייב לזונם דומיא דמזונות האשה מדכלל במזונות האשה דקתני ומוסיפין לה בשביל הקטן עיין שם. וכן משמע לשון הרמב"ם פי"ב מאישות הי"ד כדדייק המגיה במל"מ שם. ונמצא שאין מי שיחלוק על טעם הר"ן דהא מוכרח טעמו מהא דארחי ופרחי וא"כ מה"ת נימא טעם חדש בקטני קטנים שיהיה חיוב בעצם ולא יהיה ידוע אם מהלכה או מתקנתא כיון שאיכא טעם ברור של הר"ן שהוא מוכרח מהא דארחי ופרחי, ולכן תמוה מה שהוכיח המל"מ שם מהרא"ש בתשובה והריב"ש דמחייבי לזון גם בנו מהפנויה דפליגי גם אטעם הר"ן וסברי דמזונות בניו לאו מדין מזונות אמם נגעו בה עיין שם, דטעם הר"ן הוא מוכרח. אך זה שמחייבי גם בבנו מן הפנויה אולי הוא מצד מזיק שכיון שבמעשיו גרם שתלד בן שצריכה לזונו מחמת שא"א לה שתעמוד שלא לזונו הוא כמזיק בידים גם זה באם אנס אשה, ובמפותה הוא כהתנו שיזון אם תלד בן כיון דרוב האבות זנין בניהם וחייב מדין אתנן שמוציאין בדין. ואולי גם הר"ן מודה להו ולא יפלגו כלל ולא יסתרו דברי הרא"ש אהדדי.

ולכן נראה לע"ד ברור שהיכא שהאם דרה יחד עם בניה אף שהם יותר משש ברצון האב ואף שהם גדולים כל זמן שאין הדרך שבנים כאלו ילכו להרויח לפרנס עצמן שיתחייב האב לזון גם אותם מדין מזונות אשתו דלא גרעי מארחי ופרחי והם ארחי ופרחי קבועים שהאב קבעם אצלה ואינו יכול לומר שתהיה אכזרית ולא תתן להם מזונות. ולכן ברוב בני"א בזה"ז ובפרט במדינתנו שדרים כולם יחד חייב האב במזונות בניו ובנותיו אף הגדולים מצד חיוב מזונות שלה עד שיהיו כפי הדרך שהולכים להרויח. ואם בני משפחתו או בני משפחתה אין הולכין להרויח עד נישואיהן אז מדין עולה עמו ואינה יורדת עמו חייב במזונותיהן כל הזמן שדרים עמהם יחד. וממילא אין יכול לזונם מכסף המעשר שהוא כחוב שאינו יכול לפרוע מהמעשר ודינא דהש"ך בזה"ז ובפרט במדינתנו הוא דוקא כשהן גדולים כ"כ שהדרך שילכו להרויח לפרנסתן בעצמן.

כפייה מעל גיל 6

פירוש המשנה לרמב"ם מסכת כתובות פרק ד משנה ו

[ו] כרם, שם לחבורת החכמים שנתקבצו ביבנה באותו הזמן כרם חמר ענו לה. והלכה כר' אלעזר בן עזריה. אלא שיש בכך דינים והנני מסדירם לך כאן, והוא,
שהאדם חייב במזונות בניו עד שישלמו להם שש שנים, בין שרצה או סירב, וכופין אותו על כך בין שהיה עשיר או עני,

ואם גדלו הבנים למעלה מגיל זה ולא רצה לזונם חובה על הדיין לכופו בדברים ולהוכיחו על כך בפני הצבור ומטיפים לו ברבים בענין זה, ואם לא נתעשה ולא רצה לזון אותם כלל, רואים הדיינים את מצבו אם היה בעל רכוש מעמידים עליו מורשה וכופין אותו ומוציאין ממנו למזונותם כפי ממונו כדרך שעושים למזונות ההורים, לא מפני שחייב לזון את הוריו ובניו שכבר עברו שש שנים אלא מפני שהוא חייב ליתן צדקה כפי ממונו,

וכאשר נקח ממנו אותה הצדקה נוציא אותה על בניו או הוריו שהרי הם בני צדקה והם קודמים בה לפי
שאמר יתעלה לאחריך לעניך.
וידוע שיש לדיין לכופף את האדם על מתן הצדקה לפי שהיא מכלל מצות עשה שחובה להלקות את האדם עד
שיקיים אותה המצות עשה שחל עליו חיוב עשייתה באותו העת או עד שימות, וזה כלל בכל מצות עשה. ואין
חלוק בזה בין זכרים לנקבות לענין המזונות.

שו"ת הרמב"ם סימן סט

שאלה

ילמדנו רבנו בדבר ראובן, אשר היתה לו אשה. נפטרה והניחה לו שנים ילדים, בן ובת. נשא אשה אחרת ולו
חצי חצר. הציק לו אבי אשתו הראשונה על ידי מר' ור' שלמה הדיין, עד אשר כתב ליתומים שטר מתנה בחלק
מחצי החצר והוא שלישי החצי. בזאת העת הפקיד את שטר (המתנה) ושטר הקרקע אצל אחד מן הקהל. אחר
כך רצה למכור לגויים או למשכן אצלם, לפי שהוא במצוקה, תבע את שטר החצר למכור או למשכן. וחששנו,
שתאבד ליתומים המתנה הכתובה ביהודים, ומנעוהו הזקנים מזה. וכתב ליתומים בגויים שטר שני בזו הלשון
זה מה שנתן פלוני במתנה לשני ילדיו פלוני ופלונית ובכך קמה הנחלה להם.
אחרי זמן אמר ראובן: אני איני חייב מזונות לאלו השני קטנים, לפי שכבר נתקיים להם זה החלק בגויים
וביהודים. יודיענו הדרתו בטובו, האם חייב ראובן (לתת) מזונות היתומים לשש שנים בלבד והוא פטור
מפרנסתם ומזונותיהם שאחרי זאת התקופה ויסמכו אחרי כן על החלק ומוכרים אותו בשבילם ראשון ראשון
למזונותיהם או יכתוב אביהם עליהם סכום קבוע עד עת בוגרם, שיגבוהו מן המתנה, אשר נתן להם, או יתחייב
אביהם במזונותיהם ופרנסתם עד עת בוגרם ויישאר להם החלק הנזכר ולא יכתוב עליהם (למזונות) סכום
קבוע. יורנו הדרתו חיוב (הדין) בזה, ושכרו כפול מן השמים.
התשובה אחר השש שנים יוציא עליהם מחלקם ואין האב חייב דבר. [וכתב] משה.

תוספות קידושין ל"ב.

אורו ליה רבנן לרבי ירמיה כמ"ד משל אב – משמע שכך הלכה וכן פסק בשאלות דרב אחאי בפרשת וישמע
(סוף סימן נז) **ופסק היכא דלית ליה לאב ואית ליה לבן חייב הבן לזון אביו** וכן פסק ר"י ור"ח דאם אין לאב
ממון והבן יש לו דצריך הבן לפרנסו משלו **דלא יהא אלא אחר כדאמר בנערה שנתפתתה (כתובות דף מט:)**
דרב אכפיה לה הוא גברא ואפיק מיניה ארבע מאה זוזי לצדקה ועוד דאמרין בירושלמי אמר רבי יוסי הלואי
דהויין כל שמעתתי ברירי לי כהך שכופין את הבן לזון את אביו ועוד ראייה מהא דאמר בירושלמי דרבי יונתן
ורבי יאשיה הוו קאזלי באורחא אתא ההוא גברא וקא נשק לרעיה דרבי יונתן אמר מאי האי אמר ליה דאמרי
ליה זיל צעוק בבי כנישתא כלומר הוריתי לו שיעשה כל כך שיפרנסנו בנו א"ל אמאי לא אכפי' מר אמר ליה כגון
זו כופין בתמיה אמר ליה את צריכת לכך פירוש וכי לא ידעת דכופין פשיטא דכופין ועוד ראייה מירושלמי
שהבאתי למעלה כבד את ה' מהונך אם יש לו ממון חייב ואם לאו פטור ובכיבוד אב ואם נאמר כבד את אביך
ואת אמך דמשמע בין יש לו הון ובין אין לו הון.

חובה מול מצווה

גמרא חולין ק"ה.

אמר רב אידי בר אבין אמר רב יצחק בר אשיין מים ראשונים מצוה ואחרונים חובה.

גמרא שבת כ"ה:

דאמר רב נחמן בר רב זבדא, ואמרי לה אמר רב נחמן בר רבא אמר רב: **הדלקת נר בשבת – חובה; רחיצת**
ידיים ורגלים בחמין ערבית – רשות, ואני אומר: מצוה.

תוספות שבת כ"ה:

חובה – לגבי רחיצת ידים בחמין קרי ליה חובה דלא הוי כל כך מצוה ומים אחרונים קרי ליה חובה משום סכנה דמלח סדומית ושהרגו הנפש וחמירי טפי מן הראשוני' ויש שרוצים לומר דאין לברך אהדלקת נר מדקרי ליה חובה כדאמרינן (חולין קה.) מים אחרונים חובה ואין טעונון ברכה ואומר ר"ת דשיבוש הוא דלא דמי למים אחרונים דלא הוי אלא להצלה בעלמא אבל הדלקת נר היא חובה של מצות עונג שבת וכמה חובו' הן דטעונון ברכה

רמב"ם ברכות י"א(ב)

יש מצות עשה שאדם חייב להשתדל ולרדוף עד שיעשה אותה, כגון תפילין וסוכה ולולב ושופר, ואלו הן הנקראין חובה, לפי שאדם חייב על כל פנים לעשותן. ויש מצוות שאינן חובה, אלא דומין לרשות, כגון מזוזה ומעקה, שאין אדם חייב לשכון בבית החייב במזוזה כדי שיעשה מזוזה, אלא אם רצה לשכון כל ימיו באוהל או בספינה, ישב, וכן אינו חייב לבנות בית כדי לעשות מעקה. וכל מצות עשה שבין אדם להקב"ה, בין מצוה שהיא חובה בין מצוה שאינה חובה, מברך עליה קודם לעשייתה:

המשך רמב"ן שמות כא, ג

ושבו מצאתי במכילתא אחריתי דרבי שמעון (מכילתא דרשב"י שמות כ"א:ג'): אם בעל אשה הוא – מה הוא חייב במזונותיו, אף אשתו ובניו חייב במזונותיהם. עדין אני אומר אשה ובנים שהיו לו עד שלא לקחו רבו, רבו חייב במזונותיהם, שמתחלה לא לקחו אלא על מנת כן, אבל אשה ובנים שהיו לו משלקחו רבו לא יהא רבו חייב במזונותיהן, תלמוד לומר: אם בעל אשה הוא וגו'. שתי נשים כאן, אחת עד שלא לקחו רבו ואחת משלקחו רבו. יכול אפילו היו לו ארוסה ושומרת יבם שהוא אינו חייב במזונותיהן, רבו חייב במזונותיהן, אשתו ובניו יוכיחו שהוא אין חייב במזונותיהן ורבו חייב במזונותיהן? תלמוד לומר: ויצאה אשתו עמו – אשה שהיא עמו חייב, יצאה זו שאינה עמו. יכול אפילו התחילה והיתה לו אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט, תלמוד לומר: ויצאה אשתו עמו – אשה שראויה להתקיים עמו, יצאה זו וכו'. יכול אפילו נשא אשה שלא מדעת רבו, תלמוד לומר הוא – מה הוא מדעת רבו אף אשתו מדעת רבו. יכול יהא מעשה בניו ובנותיו של רבו, ודין הוא, מה עבד כנעני שאין רבו חייב במזונותיו מעשה בניו ובנותיו של רבו, עבד עברי שרבו חייב במזונותיו אינו דין שיהא מעשה בניו ובנותיו של רבו, תלמוד לומר הוא – הוא מעשה ידיו של רבו, ואין מעשה בניו ובנותיו של רבו. ויצאה אשתו עמו – אל תפרישנו מאשתו, אל תפרישנו מבניו עד כאן הבריתא הזו. ועדיין אני אומר שאם רצו אשתו ובניו לזון משל אדון הוא לוקח מעשה ידיהם כמו שכתבתי, ולא באו למעט בבריתא הזו אלא שאינם שלו כדין עבד כנעני, וכדין העבד עצמו, אלא יכולין הם לומר: אין אנו מזונין ואין אנו עושין. ונתחדש לנו מן הבריתא הזו שאם נשא אשה שלא ברצון אדוניו אינו חייב במזונותיה ולא במזונות ולדיה, שכיון שברשות אדוניו למסור לו שפחה כנענית אינו חייב במזונות הישראלית הזו. ודרשו עוד ממלת עמו שלא תפרישנו מאשתו ומבניו, לומר שאין רבו יכול לומר לו עם השפחה שמסרתי לך תתיחד ותישן בלילה ולא עם אשתך הישראלית, אלא הרי הדבר ברשות העבד.

אבני מילואים סימן עא ס"ק ד

[ד] מוציאין ממנו בע"כ משום צדקה. בפ' נערה (דף מ"ט) אבל אי אמיד כייפין לי' בע"כ כי הא דרבא כפי' לרב נתן בר אמי ואפיק מיני' ד' מאות זוזי לצדקה, ובתוס' [מט, ב ד"ה אכפיה] הקשו היאך כפה אותו בשביל צדקה והכתיב מתן שכרה בצדה דכתי' למען יברכך ואמרי' פ' כל הבשר (דף ק"י) כל מצות עשה שמתן שכרה בצדה אין ב"ד של מטה מוזהרין עלי', ותירצו דכפיי' בדברים אי נמי קצבו ביניהן בני העיר לתת כך וכך לחדש הלכך אכפיי' כדאמרי' פ"ק דב"ב (ח, ב) רשאינן בני העיר להסיע על קיצתן ועוד בצדקה איכא ב' לאוין לא תאמץ ולא תקפוץ עכ"ל, וע"ש.

ושני תירוצים הראשונים אינם עולים לפי סוגית הש"ס דאי בדברים אפילו לא אמיד נמי כייפין לי' בדברים וכדאיתא שם כפו לי' אסיתא עורבא בעי כו' גם מ"ש דמייירי בקצבו ביניהן אם כן היאך כופין לבניו וע"ש בר"ן. ובמרדכי פ"ק דב"ב [ס"י ת"צ] כתב דאע"ג דאין ב"ד נענשין אם לא יכופו היכא שמתן שכרה בצדה מ"מ אם ירצו לכופר הרשות בידם ע"ש, וגם בזה קשה לי דנהי דרבא דכפייא לר' נתן משום שהי' רוצה לכופו הי' רשות בידו

אבל בגמ' דינא קתני אי אמיד כייפינן לי' כי הא דרבא כו' ומשמע דדינא קאמר, ואם אין חיוב על הב"ד לכוף היאך קאמר כופין אותו.

ונראה כיון דאפי' לא אמיד נמי כופין אותו בדברים כדאמרי' עורבא בעי בני כו' ואף על גב דאין בו משום מצות צדקה כיון דאינו אמיד, א"כ באמיד מעלין מעלה אחת וכופין אותו ומצוה על הב"ד לכוף אותו ולא משום מצות צדקה לחוד דכיון שמתן שכרה בצדה הרשות ביד הב"ד שלא לכוף אלא דהא לגבי בניו דחמירא דבלא אמיד נמי כייפינן בדברים באמיד כופין אותו ממש דהרי בלא"ה הרשות ביד הבית דין לכוף והכא דינא ועצה טובה קמ"ל שיכופו אותו משום דעורבא בעי בני ודו"ק.

ובזה יתישבו דברי הש"ע שכתב מוציאין ממנו בע"כ משום צדקה זנין אותם עד שיגדלו, והקשה בדרישה הא אפי' אחר שיגדלו חייב לזון אותם בתורת צדקה ועיין ב"ש סק"ג, ולפמ"ש נחא דאחר שיגדלו הרשות ביד הב"ד שלא לכוף כיון שמתן שכרה בצדה, אבל עד שיגדלו מצוה על הב"ד לכוף אף על גב דמתן שכרה בצדה משום דעורבא בעי בניה, כי היכי דכייפינן בדברים למאן דלא אמיד שהרי הרשות ביד ב"ד לכוף על צדקה דעלמא, וגבי קטנים מצוה על הב"ד שיכופו ומוציאין ממנו בע"כ וכמ"ש ודו"ק.

ומהרי"ק שורש קמ"ח כתב בשם רבינו אלי' דלא מקרי מתן שכרה בצדה כיון דלא כתי' בי' אריכות ימים וע"ש. ולענ"ד נראה לפמ"ש בעקרים דלמען יברכך לא קאי על הגוף הנתינה רק על הא דלא ירע לבבך בתתך לו שהוא נותן בשמחה ובטוב לבב ולא קאי על נתן נתן ע"ש, וא"כ א"ש דכופין על הצדקה ומשום דכיון דאינו נותן ברצון א"כ אין כאן טוב לבב והכפיי' היא על הנתינה לבדה ובנתינה לחודה ליכא מתן שכרה בצדה, ועמ"ש בס' קצה"ח סי' ר"ץ סק"ג ליישב קושי' התוס' בהא דכופין על הצדקה ועמ"ש בקצה"ח סי' צ"ז סק"ט.

מיקרופדיה תלמודית: חובה מצוה ורשות

https://www.yeshiva.org.il/wiki/index.php/%D7%9E%D7%99%D7%A7%D7%A8%D7%95%D7%A4%D7%93%D7%99%D7%94_%D7%AA%D7%9C%D7%9E%D7%95%D7%93%D7%99%D7%AA:%D7%97%D7%95%D7%91%D7%94_%D7%9E%D7%A6%D7%95%D7%94_%D7%95%D7%A8%D7%A9%D7%95%D7%AA#.D7.9E.D7.A6.D7.95.D7.94

שו"ת / הרב שרלו

שאלה

שלום לכב' הרב,

אני שומע לעיתים שיש נורמות הלכתיות שהן בגדר חובה וישנן נורמות אשר הינן בגדר מצווה אודה לכב' הרב אם יוכל לחדד לי את ההבדל בין השניים ואם יש כלל אצבע הלכתי אשר יכול להבדיל אודה על קבלת דוגמאות רוב תודות

תשובה

שלום וברכה

ישנה קשת רבה של מערכות המצוות, למן מצווה מחויבת, דרך מצוות באמצע (כלומר: אין חובה לעשות אותן, לדוגמה: אין חובה לקנות בית כדי לעשות מעקה, אך מי שיש לו בית - חייב במעקה), דרך מצוות שאין חובה לעשות אותן אך מי שכן עושה - מקיים מצווה, כגון (דוגמה קיצונית): לגרש בגט, ועוד רמות שונות. ולאחר מכן יש דברים שהם מנהג, ודברים טובים לעשותם וכדו'.

אין אפוא כלל אצבע. להפך, כל מצווה ומצווה צריך לבדוק האם היא מהסוג הזה או מהסוג הזה, כי יש לכך השפעה ניכרת על פסיקת ההלכה במצווה עצמה.

כל טוב

